

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שישי

ברכות הנהנין

סוגיה כ: שתיתא - ברכה על תרופה ועל משקה

מחמשת מיני דגן

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה כ: שתיתא - ברכה על תרופה ועל משקה מחמשת מיני דגן

* *

רקע

לסוגייתנו שני מוקדים, ברכה על תרופה וברכה על משקה מחמשת מיני דגן. שני המוקדים הללו נובעים משתי אפשרויות שונות להבין את דין הגמ' שמברכים "שהכל" על שתיתא רכה.

מקורות

א. גמ' לח. "שתיתא רב אמר שהכל... כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי"

ב. ברכה על משקה

תוס' ד"ה והא

תלמידי רבינו יונה כז. ד"ה שתיתא

רמב"ם הל' ברכות פ"ג ה"ג

ג. ברכה על תרופה

גמ' לה:-לו. "גופא אמר רב יהודה אמר שמואל... כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי"

תוס' לו. ד"ה כיון

רא"ה לו. ד"ה אמר רב יהודה, "... דברחזי לאכילה מיירי"; לח. ד"ה רב אמר שהכל

ריטב"א ד"ה שתיתא

ד. שו"ע סי' רד סע' ח, רמ"א סע' יא, ומשנה ברורה

סי' רח סע' ו, ומשנה ברורה

רא"ה לו. ד"ה אמר רב יהודה

אמר רב יהודה אמר שמואל וכן אמר ר' יצחק אמר ר' יוחנן שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ. ודוקא היכא דחש בגרונו ושתי ליה על ידי אנגרון דהוה ליה שמן עיקר. פירוש, ודוקא היכא דחש בגרונו דהתם נותן בו שמן מרבה כל כך שהשמן עיקר, ולא דוקא דיהיב ביה כולי האי דנפק מתורת אכילה והוי לרפואה בלחוד, דכל כי האי גונא אף על גב דמיתהני מינה לא מברך עליה אלא שהכל כדמוכח לקמן בגמרא, אלא הכא ודאי בשריבה בו השמן עד כדי שהשמן עיקר וכשלא יצא בו מתורת אכילה, ולהכי מברך על השמן ומברך עליו ברכתו הראויה לו, דהא אמרת דברחזי לאכילה מיירי...

רא"ה לח. ד"ה רב אמר שהכל

רב אמר שהכל ושמואל אמר בורא מיני מזונות אמר רב חסדא ולא פליגי הא בעבה הא ברכה. עבה דלאכילה עבדי לה בורא מיני מזונות, רכה דלרפואה עבדי לה שהכל. פירוש, שהיא מיוחדת לרפואה שאין דרך לאכילה כלל אלא לרפואה, וכיון דכן לא שייך בה ברכה דידה, דכל לרפואה כלומר מיוחדת לכך לא מברך עליה, ומכל מקום שהכל מיהת מברך עליה דהא נהנה. ואפילו הכי שרא למיכלא בשבת, ואף על פי שדברים המיוחדים לרפואה אסורין בשבת, שאני שתיתא דהיא גופה מזון גמור הוא לכל כעבה, ואין כאן שינוי מזון כלל אלא שמרבה בה מים וכיון דהיא גופה מזון גמור, כי האי גונא ודאי שרי והיא בכלל כל האוכלין אוכל אדם רפואה, תדע לך דאלו יש כאן חולה שאינו ראוי לשתות יין

אלא אם כן נותן בו מים ומוזג אותו עד כדי שאינו ראוי לבריא לשתותו שאין שותין כיוצא בו, ודאי מותר לו בשבת אפילו מתכוין בשתייתו לרפואה, שהיין עצמו בכלל כל האוכלין אוכל אדם לרפואה וכל המשקין הוא שותה, אף שתייתו גם כן בכלל זה הוא, והכי מוכח בגמ' וזה ברור.

ר"ט ב"א ד"ה שתייתא

שתייתא. פירוש קמח קלי מבושל. **הא בעבה הא ברכה.** רכה דלרפואה עבדי לה ואין דרך לאכלה כך מברך שהכל, דכל אכילה שלא כדרכה מברך שהכל.

הסבר הסוגיה

שתייתא, רב אמר: שהכל נהיה בדברו. ושמואל אמר: בורא מיני מזונות. אמר רב חסדא: ולא פליגי הא בעבה הא ברכה, עבה לאכילה עבדי לה רכה לרפואה קא עבדי לה. [גמ' לח.]

הגמ' אומרת שעל שתייתא [= "מאכל העשוי מקמח קליות שנתיבשו בתנור בעוד השבלים לחים" (רש"י ד"ה שתייתא)] כשהיא רכה, מברכים "שהכל". נחלקו הראשונים בהסבר הדין שמברכים על שתייתא רכה "שהכל", למרות שהיא עשויה מחמשת מיני דגן:

תוס' [ד"ה והא], הרמב"ם [פ"ג ה"ג] ותלמידי רבינו יונה [ד"ה שתייתא] מפרשים ש"בורא מיני מזונות" מברכים רק על מאכל שהוא מזין. שתייתא רכה אינה מאכל אלא משקה, ממילא אין היא מהווה מזון, ולכן לא שייך לברך עליה "בורא מיני מזונות"¹. הרשב"א [ד"ה שתייתא], הרא"ה [ד"ה רב אמר] והריטב"א [ד"ה שתייתא] מפרשים ששתייתא רכה היא תרופה, ועל תרופה מברכים "שהכל" אף כשנהנה מטעמה.

הסבר הרשב"א והרא"ה מפורש, לכאורה, בגמ', ואילו להסבר התוס', הרמב"ם ותלמידי רבינו יונה אין זכר בסוגיה. כנראה שראשונים אלו חולקים על הרשב"א והרא"ה מפני שבגמ' לעיל [לו.] מפורש שאניגרון עם הרבה שמן מיועד לרפואה, ואף על פי כן מברכים עליו "בורא פרי העץ"².

¹ הסבר זה מוכח מלשון התוס' והרמב"ם, ואינו מוכח מלשון תלמידי רבינו יונה. המאירי [ד"ה שתייתא] מקשה על השיטה שמברכים על משקה "שהכל", מאניגרון שמברכים עליו "בורא פרי האדמה" ומכח קושייתו דחה שיטה זו, מוכח שהוא הבין שאין חילוק בין משקה מחמשת מיני דגן לשאר משקים.

² ניתן להביא ראיה חזקה לשיטת הרמב"ם ודעימיה. הגמ' מקשה על הסברו של רב חסדא ששתייתא רכה מיועדת לרפואה מהמשנה בשבת האומרת שמותר לשתות שתות בשבת, ואם שתייתא מיועדת לרפואה כיצד מותר לשתותה בשבת. מתרצת הגמ' ששתייתא היא גם מאכל, ולכן מותר לשתותה בשבת. ממשכה הגמ' ואומרת: "וצריכא דרב ושמואל, דאי מהאי הוה אמינא לאכילה קא מכיין ורפואה ממילא קא הויא, אבל הכא כיון דלכתחלה לרפואה קא מכיין לא לברך עלייה כלל, קמשמע לן כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי". לשיטת הרשב"א והרא"ה, הצורך לעשות צריכותא אינו מובן כלל, שהרי רב מחדש שרפואה אינה ראויה לברכתה הרגילה, ודין זה אינו כתוב במשנה. לשיטת התוס', הרמב"ם ותלמידי רבינו יונה ניתן להבין את הגמ'. הדין שאין מברכים על משקה "בורא מיני מזונות" הוא דין פשוט ואין בו חידוש. חידושו של רב הוא שלמרות ששתייתא רכה היא רפואה מברכים עליה. מקשה הגמ' הרי ניתן ללמוד מהמשנה האומרת שניתן לאכול בשבת את כל האוכלים לרפואה, ואם מותר לאוכלם ודאי שמברך עליהם. מתרצת הגמ', שניתן להבין שהמשנה מדברת כשמתכוון לאכילה, ורב מחדש שאפילו אם מתכוון לרפואה צריך לברך על ההנאה שיש לו מהרפואה.

הרשב"א והרא"ה מקשים קושיה זו, ומתריצים שיש הבדל בין אניגרון לבין שתיתא. אניגרון הוא מאכל, ולכן גם כשמיייעדים אותו לרפואה, ברכתו "בורא פרי העץ", שתיתא רכה אינה מאכל אלא תרופה בלבד, ולכן אין מברכים עליה את ברכתה הרגילה אלא "שהכל"³.

התוס' [לו. ד"ה כיון] מדייקים מהגמ', האומרת: "מהו דתימא כיון דלרפואה קא מכוין לא לברין עליה כלל קא משמע לן כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי", שמברכים רק על תרופה שיש לו הנאה מטעמה, אך אם תרופתו ממשקים רעים, אין מברך עליה כלל. מדברי הריטב"א [ד"ה שתיתא]: "רכה דלרפואה עבדי לה ואין דרך לאכלה כך מברך שהכל, דכל אכילה שלא כדרכה מברך שהכל", משמע שהוא חולק על התוס', ולדעתו מברכים על אכילת תרופה אף כשאין לו הנאה מטעמה של התרופה אלא רק מפעולתה הרפואית⁴.

סיכום

הגמ' אומרת שמברכים "שהכל" על שתיתא רכה. הרשב"א, רא"ה וריטב"א סוברים שאין הבדל בין אוכל מחמשת מיני דגן לבין משקה מחמשת מיני דגן, ועל שניהם מברכים "בורא מיני מזונות". מברכים על שתיתא רכה "שהכל" מפני שאינה מיועדת לאכילה אלא לרפואה. תוס', רמב"ם ותלמידי רבינו יונה סוברים שאכילה לרפואה אינה מפקיעה את הברכה המקורית, ומברכים על שתיתא רכה "שהכל" מפני שהיא משקה ומשקה אינו עשוי לסעוד.

תוס' סוברים שמברכים על תרופה רק כשנהנה מטעמה. הריטב"א סובר שאין חילוק בין נהנה מטעם התרופה לבין אינו נהנה מטעם התרופה ומברך על כל אכילה לרפואה "שהכל".

הלכה

השו"ע פוסק כשיטת הרמב"ם, התוס' ותלמידי רבינו יונה. בסי' רח [סע' ו] הוא פוסק שעל משקה מחמשת מיני דגן מברכים "שהכל", ובסי' רד [סע' ה] הוא פוסק שעל אכילה לרפואה מברכים את הברכה הרגילה. הוא מאמץ את שיטת התוס' שמברכים על תרופה רק כשנהנה מטעמה. הרמ"א אינו משיג על השו"ע בדין משקה מחמשת מיני דגן, אבל פוסק [סע' יא] שעל רפואה שאין בריאים רגילים בה מברכים "שהכל" [נראה שהוא פוסק כך מספק, שהרי מפשטות הגמ' ניתן להסיק רק אחת מהמסקנות הללו]. המשנה ברורה [סקנ"ה] מביא שהאחרונים הכריעו כפסק השו"ע.

³ עיין הסבר הרא"ה מדוע מותר לשתות שתיתא רכה בשבת אף שאינה מאכל בריאים.

⁴ הרא"ה [ד"ה רב] כותב: "דכל לרפואה כלומר מיוחדת לכך לא מברך עליה, ומכל מקום שהכל מיהת מברך עליה דהא נהנה". לא ברור אם כוונתו בדבריו "דהא נהנה", שנהנה מפעולתה הרפואית של התרופה או שנהנה מטעמה.